

University
of Wrocław

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 1(1), p. 51–62

ŽMOGAUS TEISĖS Į SVEIKĄ APLINKĄ STATUSO IDENTIFIKAVIMO PROBLEMAS

Gintaras Gaidys

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Administracinės teisės ir proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4545

Elektroninis paštas gintaras.gaidys@gmail.com

Pateikta 2008 m. kovo 15 d., parengta spausdinti 2009 m. kovo 27 d.

Anotacija. *Pagrindinės ir principinės aplinkos apsaugos nuostatos yra suformuluotos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 bei 54 straipsniuose. Šiuose Konstitucijos straipsniuose įtvirtinta kiekvieno asmens pareiga saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, taip pat apibrėžtos pagrindinės Lietuvos valstybės aplinkos apsaugos politikos kryptys – aplinkos saugojimas nuo kenksmingų poveikių, rūpinimasis natūralios gamtinės aplinkos apsauga, saikingas gamtos išteklių naudojimas, šių išteklių atkūrimas ir gausinimas. Tačiau grėsmingi ir žalingi žmogaus teisių ir aplinkos sąveikos bei santykio aspektai (didėjantis aplinkos užterštumas, dėl to blogėjanti aplinkos ir jos elementų (atmosferos oro, vandens, dirvožemio, augalijos bei kt.) kokybė ir kaip to pasekmė didėjantis įvairaus pobūdžio žmogaus sveikatos sutrikimų skaičius), taip pat žmogaus teisių ir aplinkos sąveikos teisinio reguliavimo specifika iškelia aktualų klausimą – koks yra šios teisės statusas bei ar Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Aplinkos apsaugos įstatymo nuostatos bei Lietuvos aplinkos teisės doktrina yra pajėgūs atsakyti į šį klausimą?*

Reikšminiai žodžiai: *aplinkos teisė, sveika aplinka, žmogaus teisė, statusas, Konstitucija.*

Ivadas

Probleminė situacija. Vis daugėjant neigiamų aplinkai incidentų (įvairaus masto aplinkos elementų teršimas įvairiomis medžiagomis, ilgalaikės „istorinės taršos“ padaryta žala aplinkai, žmonių sveikatos sutrikimų, susijusių su užteršta aplinka, daugėjimas ir kt.), tapo aišku, kad žmogaus, kaip biosocialinės būtybės, ikūnijančios savyje kartu ir biologinį, ir socialinį pradą, sveikata yra tiesiogiai priklausoma nuo aplinkos kokybės. Kartu tapo aišku ir tai, kad būtina saugoti žmonių sveikatą nuo neigiamo aplinkos poveikio bei ginti žmogaus teisinę galimybę gyventi tinkamoje jo sveikatai aplinkoje, t. y. teisę į sveiką aplinką. Pagrįstai iškyla klausimas, kaip turiningai apibūdinti šią teisę nusakant jos statusą bei prigimtį Lietuvos aplinkos teisėje? Neatsakius į šį klausimą nebus atskleista ir teisės į sveiką aplinką prigimtis bei esmė, specifiniai bruožai. Lietuvos aplinkos teisės doktrina neskiria minėtos teisės statusui deramo dėmesio, todėl vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucijos, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikos, Aplinkos apsaugos įstatymo, Orhuso konvencijos nuostatų analize bei užsienio šalių autorių argumentais, straipsnyje siekiama atskleisti ir apibrėžti teisės į sveiką aplinką statusą, šio statuso prigimtį.

Tiriamasis straipsnio objektas – teisės į sveiką aplinką statusas, jo prigimtis ir ypatumai.

Straipsnio tikslas – atskleisti teisės į sveiką aplinką statuso prigimtį bei esmę.

Straipsnio uždaviniai: 1. Vadovaujantis užsienio šalių bei Lietuvos aplinkos teisės doktrina, atskleisti teisės į sveiką aplinką statuso prigimtį. 2. Nustatyti, ar Lietuvos Konstitucija, Konstitucinio Teismo praktika bei Aplinkos apsaugos įstatymo nuostatos iš esmės gali padėti tinkamai apibrėžti teisės į sveiką aplinką statusą.

Hipotezė – Lietuvos aplinkos teisės doktrina nėra pateikusi teisės į sveiką aplinką statuso apibrėžimo, tačiau užsienio šalių aplinkos teisės doktrina bei Orhuso konvencijos nuostatos yra prielaidos šiam statusui apibrėžti ir prigimčiai atskleisti. Teisė į sveiką aplinką apibūdinama kaip *aplinkosauginė žmogaus teisė* – aplinkos bei žmogaus teisių tarpusavio sunorminto sąryšio pavyzdys, apimant tiek aplinkos apsaugos, tiek ir žmogaus teisių elementus.

Tyrimo metodai – istorinis, sisteminės analizės ir dokumentų analizės. Taikant istorinį metodą apžvelgti teisės į sveiką aplinką statuso pokyčiai nuo Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo priėmimo iki Orhuso konvencijos ratifikavimo; sisteminės analizės metodu buvo sistemiškai atskleisti teisės į sveiką aplinką prigimties aspektai; vadovaujantis dokumentų analizės metodu buvo nagrinėjami teisės aktai, aplinkos teisės doktrinos atstovų darbai, požiūriai bei teorijos.

1. Teisės į sveiką aplinką pagrindinės teorijos bei vyraujantys požiūriai

Užsienio šalių aplinkos teisės mokslininkai yra suformavę atitinkamas žmogaus teisių ir aplinkos sąveikos teorijas. Esant palyginti menkai išplėtotai Lietuvos aplinkos

teisės doktrinai užsienio mokslininkų argumentuota nuomonė yra svarbi ir naudinga nagrinėjant bei nustatant teisės į sveiką aplinką statusą Lietuvos aplinkos teisėje ir jo prigimtį.

D. Shelton skiria keturis požiūrius atsižvelgiant į žmogaus teisių bei aplinkos sąveiką. Pirmasis požiūris. Teigiama, jog kuriant tarptautinius aplinkosaugos dokumentus būtina įtvirtinti žmogaus teisių garantijas. Tačiau minėtas požiūris kritikuotinas dėl šio mechanizmo įgyvendinimo trumpalaikio efekto¹.

Antrasis požiūris vadinamas išimtinai antropocentristiniu. Remiantis šiuo požiūriu siekiama užtikrinti, kad aplinka nepablogėtų tiek, jog kiltų didelė teisė į gyvybę, teisė į sveikatą, kitų žmogaus teisių pažeidimo grėsmė. Taigi šiuo atveju aplinkos apsauga yra instrumentas, o ne tikslas, nes orientuota tik į žmogų².

Trečiasis požiūris. Iškeliamas tikslas visus aplinkos apsaugos uždavinius susieti su žmogaus teisių apsaugos sistema, taip sukuriant teisę į aplinką, nesusiaurintą konkrečiais aplinkos požymiais, aplinką, kuri yra saugi ne tik žmonėms, tačiau kuri yra ilgainiui ekologiškai subalansuota³. Tačiau yra šio požiūrio kritikų, teigiančių, kad šis požiūris susijęs su antropocentrizmu, t. y., kad žmogaus teisėmis pasinaudojama siekiant įgyvendinti aplinkos apsaugą.

Ketvirtasis požiūris. Kvestionuojami reikalavimai dėl aplinkos apsaugos teisių, suteikiant pirmenybę svarstomąją aplinkosaugos problemą pateikti kaip žmonių išipareigojimų dalį⁴.

Kiti mokslininkai teisę į sveiką aplinką nagrinėja vadovaudamiesi kitais kriterijais. M. Fitzmaurice⁵ nuomone, yra trys pagrindinės mokyklos, propaguojančios teisę į tam tikros kokybės aplinką. Pirmoji jų teigia, kad labai abejotina, jog yra teisė į sveiką aplinką⁶.

Toks požiūris kritikuotinas, nes jau vien Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencija⁷ aiškiai pabrėžė esant glaudų aplinkos kokybės, aplinkos teršimo ir žmogaus sveikatos ryšį, nors teismas padarė tokias išvadas labai išplėsdamas teisės į privatų ir šeimos gyvenimą sampratą pritaikydamas ją aplinkosaugai.

Antroji mokykla teisę į sveiką aplinką kildina iš kitų žmogaus teisių, tokių, kaip teisė į gyvybę, sveikatą ir informaciją⁸. Toks požiūris, nors kaip norminis pritaikytas kai kurių valstybių (taip pat ir Lietuvos) konstitucijose, kuriose teisė į tam tikros kokybės

1 Shelton, D. *Environmental Rights. Peoples' Rights*. Ed. by Alston Ph. Oxford: Oxford University Press, 2001, p. 187.

2 *Ibid.*

3 *Ibid.*, p. 188.

4 *Ibid.*, p. 189.

5 Fitzmaurice, M. The Right of the Child to a Clean Environment. *South Illinois University Law Journal*. 1999, 23:611-656.

6 *Ibid.*, p. 612.

7 Žr.: Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką žmogaus teisių ir aplinkos sąveikos bylose: *Powell and Rayner v. UK*, 21 February 1990, Series A, no. 172; *Lopez Ostra v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303 C; *Guerra and others v. Italy*, 19 February 1998, Reports 1998-I.

8 Fitzmaurice, M., p. 612.

aplinką yra įtvirtinta netiesiogiai, šiuolaikinėje aplinkos teisėje laikytinas ortodoksiniu, atsiliekančiu nuo pažangių konstitucinių nuostatų.

Trečioji mokykla gana radikalai tvirtina, kad be aplinkosauginių teisių negali būti ir kitų žmogaus teisių⁹. Tai irgi nėra visiškai teisinga nuomonė, ypač atsižvelgiant į socialinių žmogaus teisių prigimtį ir paskirtį.

Tarptautinės teisės praktikoje bene iškalbingiausiai išreikšta Viceprezidento teisėjo C. G. Weereamantry atskiroji nuomonė *Gabčíkovo-Nagymaros* byloje, kurioje jis aiškiai pabrėžė ryšį tarp, atrodytų, atskirų teisės sričių – aplinkos teisės ir žmogaus teisių. Teisėjas C. G. Weereamantry pažymėjo, kad „aplinkos apsauga yra gyvoji žmogaus teisių doktrinos dalis, į kurią, be kitų teisių, savaime įeina ir tokios, kaip teisė į sveikatą ir teisė į gyvybę“¹⁰.

Nagrinėjant aplinkosaugines teises pabrėžtinai svarbiausias – aplinkosauginis aspektas – žmogus, kad veikia visuotinio sąryšio dėsnis ir aplinkos tarša grįžta „bumerangu“. Žinoma, suprantamas žmogaus noras, kad jo aplinka būtų palanki jo sveikatai, tačiau pirmiausia jis turi suvokti, jog tik nuo jo aplinkosauginio sąmoningumo priklauso, ar jo sveikata (jos būklė priklauso nuo aplinkos atitinkamos kokybės) bus gera, ar bloga. Ši suvoktis – labai svarbi aplinkos apsaugos stiprinimo dalis. Teisių ir pareigų pusiausvyra būtų, kai žmogus rūpindamasis aplinkos apsauga, skirdamas tam didelį dėmesį (t. y. vykdydamas pareigą), galėtų naudotis savo pareigos vykdymo rezultatu, t. y. teise į sveiką, tinkamą jo sveikatai ir gyvybei aplinką. Žinoma, šiuo atveju aplinka nėra žmogus, teisinio santykio subjektas, tačiau santykis tarp subjekto – žmogaus ir objekto – aplinkos objektyviai egzistuoja. Pabrėžtinai ir kitas aspektas, kai žmogus X teršia aplinką, o žmogus Y nukenčia nuo šio teršimo per užterštus aplinkos elementus (aplinkos orą, vandenį, dirvožemį, mitybos grandinę). Taigi žmogus X nevykdo pareigos saugoti ir išsaugoti aplinką (t. y. naudojami tik teise į aplinką išmesti teršalus (viršydami nustatytas normas, t. y. tik naudodamasis privilegija), o žmogus Y įvykdo pareigą neteršti aplinkos (t. y. vykdo tik pareigą, todėl iš esmės turi tik prievolę). Taip susiformuoja esminė teisinė nelygybė. Tačiau teršėjas ir pats patiria savo aplinkai kenksmingos veiklos rezultatus – nukenčia ir jo, ne tik neteršiančio žmogaus sveikata bei gerovė.

Todėl, manytina, šis teršimo pasekmių neišvengiamumo aspektas iš esmės yra svarbiausias, skatinantis aplinkos apsaugos stiprinimą, aplinkai kenksmingų medžiagų naudojimo ribojimą ir jų atsisakymą, aplinkosauginio sąmoningumo didinimą ir t. t.

Aplinkosauginės teisės labai skiriasi nuo kitų įprastų žmogaus teisių. Šių teisių pažeidimas dažnai lemia ir kitų žmonių (nors ir ne visais atvejais) teisių pažeidimą. Toks pažeidimas dažnai pakenkia daugeliui žmonių. Dėl aplinkos užterštumo tikrai ne vienam asmeniui pablogėja sveikata. Tai lemia teisės į sveiką aplinką kolektyviškumą – ginti galimybę būti sveikoje aplinkoje. Tačiau daugumos žmonių sveikatos sutrikimai – individualus šios teisės aspektas. Dėl aplinkosauginės teisės pažeidimo gali kreiptis ir vienas žmogus, ir keli asmenys, ir visa bendruomenė. Taigi teisė į sveiką aplinką gali

9 Fitzmaurice M., p. 613.

10 Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7. Taip pat žr.: teisėjo Weereamantry atskirąją nuomonę šioje byloje: Separate opinion of Vice-President Weereamantry, p. 91.

būti vertintina ir kaip individuali, ir kaip kolektyvinė teisė. Tačiau tai nėra esminis teisės į sveiką aplinką aspektas.

2. Aplinkos ir žmogaus teisių sąveikos teisinio reguliavimo Lietuvoje pagrindai

Žmogaus teisių ir aplinkos sąveikos klausimai Lietuvoje buvo pradėti teisiškai reguliuoti 1990 m. kovo 11 d. priėmus Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį Įstatymą¹¹, kurio 20 straipsnio 2 dalis skelbė, kad kiekvienas Lietuvos pilietis turi teisę į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką. Tokia pažangi konstitucinio lygio nuostata reiškė, kad aukščiausią teisinę galią turinčiame teisės akte buvo pripažinta ir įtvirtinta viena iš vadinamųjų „trečiosios kartos“ žmogaus teisių¹², t. y. tokia moderni teisė, kurios specifinis turinys lemia, kad ji jau nebepriskirtina prie „pirmosios kartos“ teisių (žmogaus teisių skirstymas į „kartas“ pagal konkrečių teisių susiformavimo istorinius laikotarpius – prie „pirmosios kartos“ teisių priskiriamos asmeninės ir politinės teisės; prie „antrosios kartos“ teisių priskiriamos ekonominės, socialinės ir kultūrinės teisės¹³).

1992 m. spalio 25 d. priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija¹⁴ tapo nacionalinės aplinkos apsaugos politikos formavimo bei plėtros teisiniu pagrindu. Ypač reikšmingi yra Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis bei 54 straipsnis – tai fundamentalios nuostatos, kuriomis vadovaujantis bei atsižvelgiant į Konstituciją buvo pradėta kurti bei plėtojama Lietuvos Respublikos aplinkos teisės sistema. Konstitucijos aplinkosauginės nuostatas įgyvendinantys teisės aktai buvo priimami atsižvelgiant į teisinio reguliavimo poreikį, siekiant reguliuoti atskirų aplinkos elementų – aplinkos oro, vandens, dirvožemio, augalijos, gyvūnijos ir kt. – tinkamą naudojimą ir apsaugą. Tačiau priimtoji Konstitucija iš Laikinojo Pagrindinio Įstatymo neperėmė labai svarbios nuostatos – kiekvieno Lietuvos piliečio teisės į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką. Tai laikytina žingsniu atgal. Lietuvos aplinkos teisės doktrinos atstovai (prof. A. Marcijonas ir dr. B. Sudavičius¹⁵, dr. R. Ragulskytė-Markovienė¹⁶) pažymi, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijoje žmogaus teisė į sveiką ir švarią aplinką tiesiogiai nėra įtvirtinta, o aplinkos apsauga su žmogaus teise į sveiką ir švarią aplinką yra susijusi netiesiogiai – per žmogaus teisę į gyvybę bei sveikatą, kurios įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo aplinkos būklės. Tokia pagrįsta minėtų autorių nuomonė susijusi su LR Konstitucijos nuostatų sisteminė analize, nes tiek LR Konstitucijos 53 straipsnis, kiekvienam žmogui nustatantis imperatyvią pareigą saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių, tiek ir LR Konstitucijos 54 straipsnis, nusta-

11 Lietuvos Respublikos Laikinis Pagrindinis Įstatymas. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.

12 Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė: bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 235.

13 Pumputis, A., et al. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 101–106.

14 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

15 Marcijonas, A.; Sudavičius, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996, p. 17.

16 Ragulskytė-Markovienė R. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 98.

tantis pagrindinius Lietuvos valstybės aplinkos apsaugos politikos tikslus bei kryptis – „valstybė rūpinasi natūralios gamtinės aplinkos, gyvūnijos ir augalijos, atskirų gamtos objektų ir ypač vertingų vietovių apsauga, prižiūri, kad su saiku būtų naudojami, atkuriami ir gausinami gamtos išteklių; įstatymu draudžiama niokoti žemę, jos gelmes, vandenį, teršti vandenį ir orą, daryti radiacinį poveikį aplinkai bei skurdinti augaliją ir gyvūniją“ – iš esmės tik pabrėžia asmenų pareigą saugoti aplinką, tačiau nepateikia aiškios tiesioginės sąsajos tarp aplinkos apsaugos ir žmogaus teisių bei neįtvirtina žmogaus teisės į sveiką aplinką.

Pirminės redakcijos 1992 m. Aplinkos apsaugos įstatymo¹⁷ (priimto dar 1992 m. sausio 21 d., t. y. kai 1992 m. spalio 25 d. referendumu dar nebuvo priimta Konstitucija) 2 straipsnio 1 dalies 1 punkte buvo įtvirtinta lakoniška nuostata, kad „<...> įstatymas nustato pagrindines fizinių ir juridinių asmenų teises ir pareigas, užtikrinančias Lietuvos Respublikos gyventojų teises į sveiką ir saugią aplinką.“ Tai reiškia, kad pradinės redakcijos Aplinkos apsaugos įstatymo 2 straipsnio 1 dalies 1 punkto nuostata, nors ir netvirtai, tačiau vis dėlto įtvirtino teisę į sveiką ir saugią aplinką. Iš to matyti, kad pirminės redakcijos Aplinkos apsaugos įstatymo 2 straipsnio 1 dalies 1 punkte atsispindėjo Laikinojo Pagrindinio Įstatymo 20 straipsnio 2 dalies teisės norma, jog kiekvienas Lietuvos pilietis turi teisę į sveiką gamtinę ir gyvenamąją aplinką. Deja, šiuo metu galiojančios redakcijos Aplinkos apsaugos įstatyme minėtos nuostatos dėl Lietuvos Respublikos gyventojų teisių į sveiką ir saugią aplinką jau nebeliko. Aplinkos apsaugos įstatymo šiuo metu galiojančios redakcijos 2 straipsnio 1 dalyje teigiama, kad įstatymas reguliuoja aplinkosaugos srities visuomeninius santykius, nustato pagrindines juridinių bei fizinių asmenų teises ir pareigas išsaugant Lietuvos Respublikai būdingą biologinę įvairovę, ekologines sistemas bei kraštovaizdį, užtikrinant sveiką ir švarią aplinką, racionalų gamtos išteklių naudojimą Lietuvos Respublikoje, jos teritoriniuose vandenyse, kontinentiniame šelfe ir ekonominėje zonoje. Taigi konstatuotina, jog *subjektinę aplinkosauginę žmogaus teisę pakeitė objektinis aplinkosauginis valstybės tikslas*. Manytina, kad teisės į sveiką aplinką išbraukimas iš Aplinkos apsaugos įstatymo sietinas su 1992 m. Konstitucijoje 53 straipsnio 3 dalyje bei 54 straipsnyje įtvirtintų aplinkosauginių nuostatų derinimu, nes, kaip minėta, Konstitucijoje nėra tiesiogiai įtvirtinta teisė į sveiką aplinką.

Pastebėtina, kad LR Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis bei 54 straipsnis tiesiogiai neapibrėžia žmogaus teisių ir aplinkos tarpusavio ryšio. Tai leidžia teigti, kad LR Aplinkos apsaugos įstatyme deklaruojama žmogaus teisė į švarią ir sveiką aplinką tiesiogiai nekyla iš LR Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies bei 54 straipsnio nuostatų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas nagrinėdamas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“ 3.4 punkto 3 pastraipos atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai nustatė, kad Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalyje yra suformuluotas vienas iš valstybės tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką¹⁸. Tačiau valstybės tikslas – tai dar ne subjektinė

17 Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 5-75.

18 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vy-

žmogaus teisė. Autoriai komentuodami LR Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies nuostatas teigia, kad Konstitucijoje žmogaus teisė į sveiką ir švarią aplinką siejama su rūpinimusi žmogaus sveikata, kurią, be kitų veiksnių, lemia ir gamtinės aplinkos būklė. Tačiau komentuodami 54 straipsnio 1 dalies nuostatas jie iš dalies keičia savo nuomonę teigdami, jog Lietuvos Konstitucija aplinkos apsaugą su žmogaus teise į sveiką ir švarią aplinką sieja netiesiogiai įtvirtindama žmogaus teisę į gyvybę bei sveikatą, kurios įgyvendinimas tiesiogiai priklauso nuo gamtinės aplinkos būklės¹⁹. Todėl pagrįsta nuomonė autorių, teigiančių, kad minėtame 1998 m. birželio 1 d. Konstitucinio Teismo nutarime pateiktas konstitucinių normų aiškinimas nesuteikia pagrindo teigti, jog pati Konstitucija įtvirtina šią teisę, ir, be to, ginčytina, ar Konstitucijoje įtvirtinti tikslai asmeniui suteikia subjektines teises, t. y. vadovaujantis vien konstituciniu tikslu asmuo negali reikalauti, kad valstybė gintų jo teisę į sveiką ir švarią aplinką²⁰.

Atsižvelgiant į Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalies bei 54 straipsnio nuostatų analizę darytina išvada, kad Konstitucija tiesiogiai neįtvirtina žmogaus teisės į sveiką aplinką, neapibrėžia šios teisės statuso bei neatskleidžia jo prigimties.

3. Socialinė, konstitucinė ar aplinkosauginė teisė – trys teisės į sveiką aplinką statuso nagrinėjimo požiūriai

Teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo esmė, ar vadovaujantis objektyviais kriterijais nagrinėjama pati šios teisės esmė. Yra trys vyraujančios nuomonės dėl žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso. Pirmoji nuomonė teigia, kad žmogaus teisė į sveiką aplinką – tai *socialinė* žmogaus teisė, priskirtina prie „trečiosios kartos“ žmogaus teisių²¹. Bet iš esmės visas žmogaus teises atsižvelgiant į jų kilmės vietą galima vadinti socialinėmis, nes jos formuluojamos ir plėtojamos žmonių visuomenėje – sociume. Todėl teisės į sveiką aplinką įvardijimas socialine teise nepaaiškina šios teisės statuso, nes neatsižvelgiama į aplinkosauginį šios teisės turinio elementą.

Antroji nuomonė teigia, kad žmogaus teisė į sveiką aplinką yra *konstitucinė* žmogaus teisė²² ir tiesiogiai kyla iš Konstitucijos, kaip iš aukščiausią juridinę galią turinčio valstybės teisės akto. Iš tikrųjų kai kurių Europos Sąjungos valstybių konstitucijose (1991 m. Bulgarijos konstitucijos 55 straipsnis, 1991 m. Čekijos konstitucijos 35 straipsnis, 1978 m. Ispanijos konstitucijos 45 straipsnis, Latvijos konstitucijos 115 straipsnis, 1976

riausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“ 3.4 punkto 3 pastraipos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 52-1435.

19 Jovaišas, K. (ats. red.) *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis*. Vilnius: JPI „Teisės institutas“, 2000, p. 496–498.

20 Ragulskytė-Markovienė, R. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005, p. 100–102.

21 Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 231.

22 Martens, M. Constitutional right to a healthy environment in Belgium. *Review of European Community & International Environmental Law*. 2007, 16(3). Blackwell Publishing, Oxford, 2007, p. 287–288.

m. Portugalijos Konstitucijos 66 straipsnis) įtvirtinta teisė į sveiką, švarią aplinką²³. Kiti autoriai pažymi, kad *konstitucinės* aplinkosauginės teisės nėra siūlomos kaip panacėja, skirta spręsti visas problemas, kylančias žmogui sąveikaujant su aplinka²⁴. Minėtieji autoriai teisūs tuo atveju, jeigu teisė į sveiką aplinką yra įtvirtinta konkrečių valstybių konstitucijose. Tačiau yra daug Europos Sąjungos valstybių (tarp jų – ir Lietuva), kurių konstitucijose tokia teisė tiesiogiai nėra įtvirtinta, todėl negalima teigti, kad tokia nuomonė yra visuotinė, o teisė į sveiką aplinką – konstitucinė.

Aplinka, jos elementai (oras ir atmosfera, vanduo, dirvožemis, žemė, kraštovaizdis, taip pat gamtinės vietovės, biologinė įvairovė ir jos komponentai) bei aplinkos veiksniai (medžiagos, energija, triukšmas, radiacija ir atliekos, įskaitant radioaktyviausias atliekas, dujas ir kiti teršalai, darantys arba galintys daryti įtaką aplinkos elementams) sąveikaudami tarpusavyje neišvengiamai veikia žmogaus sveikatą, jeigu minėtų aplinkos elementų užterštumo ribinės vertės viršija leistinas normas. Tokiu atveju gali nukentėti žmogaus sveikata, be to, tam tikrą žalą gali patirti ir biologinė įvairovė, ekosistemos. Todėl pagrindžiausia nuomonė yra autorių, pripažįstančių teisę į sveiką aplinką kaip *aplinkosauginę teisę* („*environmental right*“)²⁵. Kyla klausimas – kodėl aplinkosauginė? Terminas „*aplinkosauginė teisė*“²⁶ išreiškia aiškų ir glaudų aplinkos, žmogaus bei žmogaus teisių tarpusavio ryšį, įprasminantį tarpusavyje sąveikaujančių žmogaus ir aplinkos santykį. Žmogus privalo rūpintis, kad būtų gerinama aplinkos ir jos elementų būklė bei kokybė, o gerindamas aplinkos kokybę žmogus turi daug didesnių galimybių naudotis sveika aplinka – pareigos gerinti aplinkos kokybę rezultatu. Tai galėtų būti vienas žmogaus ir aplinkos harmonijos pavyzdžių.

Remiantis Lietuvos aplinkos teise pagrindas teisės į sveiką aplinką statusui identifikuoti yra Lietuvos Respublikos Seimo ratifikuotos tarptautinės aplinkos teisės sutartys, kurios pagal LR Konstitucijos 138 straipsnio 3 dalį yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis²⁷. Nagrinėjamai problemai spręsti itin reikšminga yra 1998 m. birželio 25 d. Orhuso konvencija „Dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimančias sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais“,

23 Okunkov, L. A. (red.) *Konstituciji gosudarstv Evropy*. Moskva: Infra-M., 2001, 48:558-572.

24 Hayward, T. Constitutional Environmental Rights: a Case for Political Analysis. *Political Studies*, 2000, 48:558-572.

25 Human Rights and the Environment. Progress Report Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9 6 July 1994 [interaktyvus]. [žiūrėta 2005-03-25]. <<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/eeab2b6937bccaa18025675c005779c3?OpenDocument>>.

26 Terminas „aplinkosauginė“ susideda iš dviejų terminų: „aplinka“ ir „saugoti“, todėl termino „aplinkosauginė“ turinys išreiškia šios teisės statusą, paskirtį bei esmę. Atkreiptinas dėmesys ir į tam tikrą lingvistinę problemą – terminas „*environmental right*“ paprastai verčiamas į lietuvių kalbą kaip „aplinkosauginė teisė“. Tai yra apytikris termino „*environmental right*“ atitikmuo, kadangi pažodinis vertimas būtų „aplinkos teisė“. Tačiau tai irgi netikslus terminas, nes dubliuoja aplinkos teisės, kaip teisės šakos, pavadinimą, o šio termino vartojimas Lietuvos aplinkos teisės doktrinoje sukeltų painiavą (*aut. past.*).

27 Lietuvos Respublikos Konstitucija. Priimta 1992 m. spalio 25 d. referendumu. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

2002 m. balandžio 28 d. įsigaliojusi Lietuvos Respublikoje.²⁸ Ši Konvencija yra pirmasis tarptautinis ir teisiškai įpareigojantis dokumentas, kurio 1 straipsnyje nurodyta, jog valstybės, šios Konvencijos dalyvės, susitarė, kad kiekviena Šalis, vadovaudamasi šios Konvencijos nuostatomis, užtikrina teisę: gauti informaciją, visuomenei dalyvauti priimant sprendimus, kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais. Tikslas – kad būtų apsaugota kiekvieno dabartinės ir būsimųjų kartų žmogaus teisė gyventi *palankioje jo sveikatai ir gerovei aplinkoje*.

Žmogaus sveikatą bei gerovę atsižvelgiant į jo biologinį matmenį ir lemia gera ar bloga aplinkos kokybė, sveikatai palanki aplinka, todėl teisinė galimybė žmogui egzistuoti tinkamoje jo sveikatai ir gerovei aplinkoje ir vadintina aplinkosaugine žmogaus teise. Čia fiksuojamas ir labai išryškėja svarbus žmogaus bei aplinkos tarpusavio sąveikos ir sąryšio aspektas, todėl iš esmės vien dėl šio aspekto žmogaus teisė į sveiką aplinką ir vadintina aplinkosaugine žmogaus teise, taip paneigiant įvairius nepagrįstus samprotavimus. Žinoma, tai nepaneigia šios teisės kildinimo iš atitinkamos valstybės konstitucijos ar vadinimo socialine „trečiosios kartos“ žmogaus teise, tačiau tai yra labiau išvestiniai šios teisės požymiai, nekeičiantys objektyvių, tarpusavyje glaudžiai susijusių elementų – aplinkos bei žmogaus teisių – neatsiejamumo.

Teisėje į sveiką aplinką atsispindi šios teisės integralumas, t. y. šios teisės turinyje užfiksuotas glaudus vidinių šios teisės turinio elementų tarpusavio ryšys – aplinkos, žmogaus, žmogaus teisių ir aplinkos apsaugos. Žmogus ir aplinka sąveikauja, veikia vienas kitą, o tai rodo, kad žmogus yra integrali aplinkos dalis. Žmogus, norėdamas gyventi jo sveikatai palankioje, sveikoje aplinkoje, privalo tinkamai ja rūpintis, t. y. įgyvendinti veiksmingą aplinkos apsaugą. Teisė į sveiką aplinką nors tarsi ir nėra visos aplinkos apsaugos pagrindas, tačiau jos turinys ir veikimo tikslas – platesni. Įgyvendinant šią teisę kartu siekiama ne vien siauro rezultato – sveikos aplinkos žmogui – bet kartu siekiama ir daug didesnio tikslo – gerinti kitų aplinkoje esančių elementų bei gyvybės formų aplinkos kokybę. Taigi šiuo atveju laimi ne tik žmogus, bet ir aplinka, kaip daug platesnis objektas, apimantis ir žmogų. Tai yra visuotinio sąryšio dėsnio veikimo pavyzdys. Tai reiškia, kad aplinkoje viskas yra susiję dėsniais, priežastiniais ryšiais, o žmogaus neigiamos veiklos rezultatai tarsi bumerangu sugrįžta neigiamomis pasekmėmis jo sveikatai ir gerovei – įvairiomis ligomis ir kt.

Apibendrinant galima teigti, kad ši teisė yra duali, vienodai pamatuojanti ir įvertinanti tiek žmogaus aplinkosauginių teisių aspektą (teisę būti palankioje sveikatai ir gerovei aplinkoje), tiek ir aplinkos apsaugos bei aplinkos kokybės gerinimo aspektą (pareigą žmogui rūpintis veiksminga aplinkos apsauga).

---

28 Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimant sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 73-2565.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 53 straipsnio 3 dalis bei 54 straipsnis nustato netiesiogines žmogaus teisių bei aplinkos santykių reguliavimo nuostatas, tačiau minėtų nuostatų analizė leidžia teigti, kad Konstitucija neįtvirtina žmogaus teisės į sveiką aplinką.

2. Žmogaus teisės į sveiką aplinką prigimtis lemia, kad šioje teisėje užfiksuotas tvirtas ryšys tarp atitinkamos kokybės aplinkos elementų įtakos žmogaus sveikatai ir iš šio ryšio kylančios būtinybės žmogui gerinti aplinkos elementų būklę, kartu įgyvendinant teisinę galimybę į tinkamą sveikatai aplinką.

3. Objektiviai egzistuojantis ryšys tarp aplinkos elementų ir žmogaus sveikatos būklės, priklausančios nuo aplinkos elementų kokybės bei būtinybės nuolat gerinti aplinkos kokybę, pabrėžia, kad žmogaus teisė į sveiką aplinką yra aplinkosauginė žmogaus teisė. Ši teisė turėtų būti suprantama plačiąja prasme – pirmiausia kaip pareiga rūpintis aplinka, kartu minimizuojant ir aplinkos elementų neigiamą įtaką žmogaus sveikatai.

4. Teisė į sveiką aplinką apima tris svarbiausius elementus – žmogaus teises, sveiką aplinką ir aplinkos apsaugą. Pastarasis elementas yra pirmųjų dviejų elementų pagrindas, nuo kurio efektyvaus įgyvendinimo ir priklausys gera aplinkos kokybė, o gera aplinkos kokybė atitinkamai lems gerą žmogaus sveikatos būklę.

Literatūra

- Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
- Lietuvos Respublikos Laikinasis Pagrindinis Įstatymas. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.
- Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. *Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos ir Vyriausybės žinios*. 1992, Nr. 5-75.
- Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Konvencijos dėl teisės gauti informaciją, visuomenės dalyvavimo priimančias sprendimus ir teisės kreiptis į teismus aplinkosaugos klausimais ratifikavimo. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 73-2565.
- Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. birželio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. rugpjūčio 14 d. nutarimo Nr. 329 „Dėl miškams padarytos žalos atlyginimo“ 3.4 punkto 3 pastraipos atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 52-1435.
- Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), *Judgment, I.C.J. Reports 1997*, p. 7.
- Powell and Rayner v. UK*, 21 February 1990, Series A, no. 172.
- Lopez Ostra v. Spain*, 9 December 1994, Series A no. 303 C.
- Guerra and others v. Italy*, 19 February 1998, Reports 1998-I.
- Fitzmaurice, M. The Right of the Child to a Clean Environment. *South Illinois University Law Journal*. 1999, 23.
- Hayward, T. Constitutional Environmental Rights: a Case for Political Analysis. *Political Studies*. 2000, 48.
- Jovaišas, K. (Ats. red.). *Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras. 1 dalis*. Vilnius: JPI „Teisės institutas“, 2000.
- Marcijonas, A.; Sudavičius, B. *Ekologinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 1996.

- Martens, M. Constitutional right to a healthy environment in Belgium. *Review of European Community & International Environmental Law*. 2007, 16(3).
- Okunkov, L. A. (red.) *Konstituciji gosudarstv Evropy*. Moskva: Infra-M., 2001.
- Pumputis, A., et al. *Konstitucingumas ir pilietinė visuomenė*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
- Ragulskytė–Markovienė, R. *Aplinkos teisė: Lietuvos teisės derinimas su Europos Sąjungos reikalavimais*. Vilnius: Eugrimas, 2005.
- Shelton, D. *Environmental Rights*. Peoples' Rights. Ed. by Alston Ph. Oxford: Oxford University Press, 2001.
- Šileikis, E. *Alternatyvi konstitucinė teisė*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
- Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė: bendroji dalis*. Vilnius: Eugrimas, 1998.
- Human Rights and the Environment. Progress Report Final report prepared by Mrs. Fatma Zohra Ksentini, Special Rapporteur. UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9 6 July 1994 [interaktyvus]. [žiūrėta 2005-03-25]. <<http://www.unhchr.ch/Huridocda/Huridoca.nsf/TestFrame/eeab2b6937bcca18025675c005779c3?Opendocument>>.

PROBLEMS OF STATUS IDENTIFICATION OF HUMAN RIGHT TO A HEALTHY ENVIRONMENT

Gintaras Gaidys

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *The aim of this article is to discuss the status of the human right to a healthy environment in Lithuania, answering the question of current status of this right in Lithuanian environmental law. This question is topical and substantial for Lithuanian environmental law doctrine, which hasn't explained and described the status of such type of right yet. While having no correct explanation of this right, the environmental law doctrine has a gap, which leaves uncertainty at theoretical level, and, consequently, in practice.*

The article introduces the right to a healthy environment as such, analyses its essence. The author's intention is to explain the status of this right in the light of three main points of view: the right to a healthy environment as social, constitutional or environmental right. The first approach explains the right to a healthy environment as a social human right. This position is criticisable, because all other human rights also might be reasonably called social rights, because they are created and developed in society. The second opinion is to consider the right to a healthy environment as a constitutional right; some states of the European Union establish that in their constitutions. However, this point of view is true only if such right directly derives from the Constitution of a particular state. Third position looks at the right to a healthy environment and reasonably links and encompasses environment, environmental protection and human rights as three interrelated elements, concentrated in the content of this right.

Since there are no direct references and no direct statements constituting right to a healthy environment in the Constitution of Republic of Lithuania, the right to a healthy environment is not a constitutional right in this sense. The Convention on Access to Information, Public Participation in Decision making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention) is the first international legally binding treaty, which introduces the human right to the healthy environment and serves to solve the problem of identification of status of right to a healthy environment in Lithuanian environmental law.

This endorses the objectively existing cohesion between elements of environment and the state of human health, depending on the quality of environment, and the necessity to continually improve the quality of environment. The right to a healthy environment could be defined as environmental human right, which embodies three interrelated elements: human rights, healthy environment and environmental protection. Proper level of environmental protection determines the enjoyment of the right to a healthy environment.

Keywords: *environment law, environmental rights, healthy environment, right to a healthy environment.*

Gintaras Gaidys, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Administracinės teisės ir proceso katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: aplinkos teisė, aplinkosauginės teisės, teisė į sveiką aplinką.

Gintaras Gaidys, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Administrative Law and Procedure, lector. Research interests: environmental law, environmental rights, right to a healthy environment.